

ATELIER

walgenbach
books & art
rotterdam

Het gebruiksdoel en de betekenis daarvan bepalen de relevantie van de omgeving.
Deze geven tegelijkertijd aan wat voor omgeving zich leent voor bepaalde handelingen.

Jansen, 1994

Zoals aangehald door Van Gorp, 2003, p. 40

Met behulp van een literatuurstudie, de leefveldenanalyse en de mental mapping-methode is onderzocht *in hoeverre het gebruik en de beleving van de herkenningpunten uit het verleden invloed hebben op het ruimtelijk functioneren van de verouderde stadswijk Oud-Charlois*. Hieronder vindt eerst een korte beschrijving van de belangrijkste bevindingen per hoofdstuk plaats. Hierna volgt het antwoord op de hoofdvraag (zie paragraaf 7.1). Dit antwoord is tot stand gekomen door de drie kaarten met daarop de ankerpunten ruimtelijke structuur (zie hoofdstuk vier), ruimtelijk functioneren (zie hoofdstuk vijf) en ruimtelijke beleving (zie hoofdstuk zes) over elkaar heen te leggen. Vervolgens vindt er een evaluatie van het onderzoeksproces plaats (zie paragraaf 7.2). Het hoofdstuk sluit af met suggesties voor eventueel vervolgonderzoek (zie paragraaf 7.3).

7.1 Conclusie

In hoofdstuk twee is het theoretisch kader en conceptueel model opgesteld aan de hand van een selectie van literatuur omtrent de ruimtelijke structuur (urbs), het ruimtelijk functioneren (civitas) en de ruimtelijke beleving (topos) van de stad. Ondanks dat deze drie dimensies apart van elkaar zijn beschreven is er getracht te komen tot een synthese van de belangrijkste bevindingen. Hieruit blijkt dat het gebruik, de beleving en waardering van de ruimtelijke structuur ervoor zorg dat de identiteit van de inwoners vervlochten raakt met de identiteit van de wijk. De gebouwde omgeving kan dan ook worden beschouwd als een mentale constructie (Tuan, 1974). In verouderde stadswijken blijkt deze relatie echter veelal problematisch te verlopen, vanwege complexe en context gevoelige problemen (Augé, 1995; Relph, 1976; Rooij e.a., 2010). De verouderde stadswijken in Rotterdam-Zuid kenmerken zich vooral door een eenzijdige economie, een weinig gedifferentieerde, laagopgeleide beroepsbevolking en een hoge mate van selectieve migratie (CBS, 2013; COS, 2013; Gemeente Rotterdam, 2009; Rooij e.a., 2010).

In hoofdstuk vier is met behulp van een historisch-geografische analyse de ontstaansgeschiedenis van de huidige ruimtelijke structuur en gebouwde vorm beschreven. De naam Oud-Charlois stamt af van het graafschap *Charolais*, waar Filips III van *Bourgondië* tussen 1405 en 1432 graaf was. Zijn zoon Karel de Stoute gaf in 1462 de opdracht de polder Riederwaard te bedijken onder de voorwaarden dat de ingedijkte grond 'voortaen heten sal 't land van *Charolais*' en dat er een kerk gesticht zou worden 'die genaemt sal wesen *Sinte Clemenskercke*'. Pas enkele eeuwen later in 1843 volgt het eerste officiële uitbreidingsplan van de hand van stadsarchitect Rose. Hierna volgen nog plannen van Van der Tak (1868), De Jongh (1903), Burgdoffer (1917), Molière (1921), Witteveen (1927) en Van Traa (1949). De ligging van het eiland IJsselmonde midden in de Maas-Rijndelta in combinatie met de geomorfologie van de bodem zijn later bepalend gebleken voor de ruimtelijke structuur van Rotterdam-Zuid (Meijel, 2008, p. 17). De verkavelingsstructuur van de polders wordt bepaald door de ontwateringsstructuur en verschilt per polder. Het resultaat is een aaneenschakeling van kleinschalige komvormige polders van wisselende groottes. Processen van inklinking en bodemdaling resulteerden in laag gelegen polders omringt door ringvormige dijken. Deze dijken dienden niet uitsluitend voor de bescherming, maar werden tevens gebruikt als verbindingswegen (Cusveller, 1990, pp. 45-49). De bebouwing in deze periode bestond voornamelijk uit lintbebouwing langs deze routes. De meeste van deze dijken zijn nog steeds in gebruik, herkenbaar en zichtbaar (Kuilenburg, 2009 pp. 26-77).

In hoofdstuk vijf is de ruimte waarbinnen activiteiten en verplaatsingen plaats kunnen vinden beschreven. Daarnaast zijn alle activiteitenplaatsen in kaart gebracht met behulp van de leefveldenanalyse (Veldacademie, 2010). Hieruit blijkt dat inwoners zich verplaatsen binnen de wijk vanwege de aanwezigheid van activiteitenplaatsen. De relatie tussen het functioneren van activiteitenplaatsen en de mogelijkheid tot gebruik is dan ook essentieel. Feitelijk gebruik wordt verklaard aan de hand van percepties en attitudes van betrokkenen (Dijst, 1995, p. 41). De perceptuele dimensie kenmerkt zich als de waargenomen actieruimte waarin alle voor een persoon bekende activiteitenplaatsen zijn gelegen. De waargenomen actieruimten beïnvloedt dan ook de keuzes voor het verloop van paden, oftewel de feitelijke actieruimten. Deze paden kruisen elkaar op plaatsen waar activiteiten worden ondernomen. Op locaties, waar een concentratie van activiteitenplaatsen plaatsvindt, ontstaan ankerpunten ruimtelijk functioneren.

In hoofdstuk zes is met behulp van de mental mapping-methode aan de inwoners van Oud-Charlois naar het gebruik, de beleving en waardering van hun wijk gevraagd. Hieruit blijkt dat de Arendsweg, Boergoensevliet, Boergoensestraat en Wolphaertsbocht het meeste worden gebruikt voor verplaatsingen. Langs deze paden op locaties waar verschillende verplaatsingen samenkomen ontstaan dan ook knooppunten. Paden die naar voren kwamen tijdens de historisch-geografische analyse, zoals de Zuidhoek, Kromme Zandweg, Grondherenstraat en Katendrechtse Lagendijk, bleken daarentegen niet of nauwelijks gebruikt te worden. Participanten woonachtig ten oosten van de Boergoensevliet bezoeken vooral activiteitenplaatsen in de aangrenzende wijk Carnisse of het Zuidplein. De oriëntatiepunten 1, 3 en 7 scoorde het hoogst op basis van herkenbaarheid. Toch werden de precieze

locaties van de oriëntatiepunten 1 en 3 respectievelijk slechts twee en drie keer juist zijn aangeven. Hieruit blijkt dat het regelmatig gebruiken van paden en knooppunten een positief effect heeft op de herkenbaarheid van oriëntatiepunten.

Het doel van dit onderzoek was om vanuit een historisch-geografisch perspectief de invloed van het gebruik, de beleving en waardering van herkenningspunten uit het verleden op het ruimtelijk functioneren van de verouderde stadswijk Oud-Charlois in kaart te brengen. Uit de literatuurstudie is naar voren gekomen dat de vorm van de potentiële actieruimte weer te geven is als een lijn, cirkel of ellips (Dijst, 1995; Hägerstrand, 1970; Lenntorp, 1976). Uit de mental mapping-sessies bleek echter dat de feitelijke (lees: het gebruik) en waargenomen actieruimten (lees: de beleving en waardering) hiervan afweken. Een verklaring hiervoor is gevonden in de toepassing van ankerpunten. Het begrip ankerpunt is door de Veldacademie gedefinieerd als: *'een fysiek herkenbare plek in de wijk met een concentratie van voorzieningen en functies die verschillende doelgroepen aanspreken'* (Veldacademie, 2010; 2012).

Aan de hand van de bevindingen, uit zowel de literatuur als de empirie, blijkt dat het gebruik en beleving van de herkenningspunten uit het verleden invloed heeft op het ruimtelijk functioneren van de verouderde stadswijk Oud-Charlois. Op basis van de combinatie van de verschillende ankerpunten blijkt dan ook een concentratie van herkenningspunten (urbs), activiteitenplaatsen (civitas) en het gebruik, de beleving en waardering (topos) hiervan voor te komen op twee fysiek herkenbare plekken in de wijk (zie figuur 7.1.1). Dit is het gebied rondom de Historische kern en het gebied langs de Wolphaertsbocht en Boergoensestraat. Hieruit kan geconcludeerd worden dat op deze locaties een interactie plaatsvindt tussen het fysiek (urbs), sociaal (civitas) en mentaal (topos) functioneren van de stad.

7.2 Discussie

In deze paragraaf worden de beperkingen van het onderzoek besproken en wordt er een reflectie gegeven op de toepasbaarheid van de mental mapping-methode (zie subparagraaf 7.2.1). Tot slot zullen er enkele suggesties worden gedaan voor eventueel vervolgonderzoek (zie subparagraaf 7.2.3).

Vooraf de beschikbare tijd en middelen bleken een beperking te zijn voor het onderzoek. Achteraf is dan ook te concluderen dat de ambitieuze opzet niet altijd haalbaar bleek te zijn. Hierdoor is de invloed van het tijdruimte-gedrag en de tijdruimte-beperkingen op het verplaatsingsgedrag en de determinanten die de grootte van de potentiële actieruimten bepalen wel uitgebreid beschreven, maar niet nader onderzocht (zie paragraaf 2.2). Ook had de inventarisatie van herkenningspunten uit het verleden uitgebreid kunnen worden. Ondanks dat er rekening is gehouden met de ouderdom en herkenbaarheid van objecten en structuren is ervoor gekozen om de inventarisatie niet te toetsen aan de hand van gestandaardiseerde toetsingscriteria (zie bijlagen H4 -1.1). Belangrijk te weten is dat deze afwegingen en keuzen altijd zijn genomen op basis van de probleemstelling, hierdoor is de rode draad bewaard gebleven (zie paragraaf 1.2).

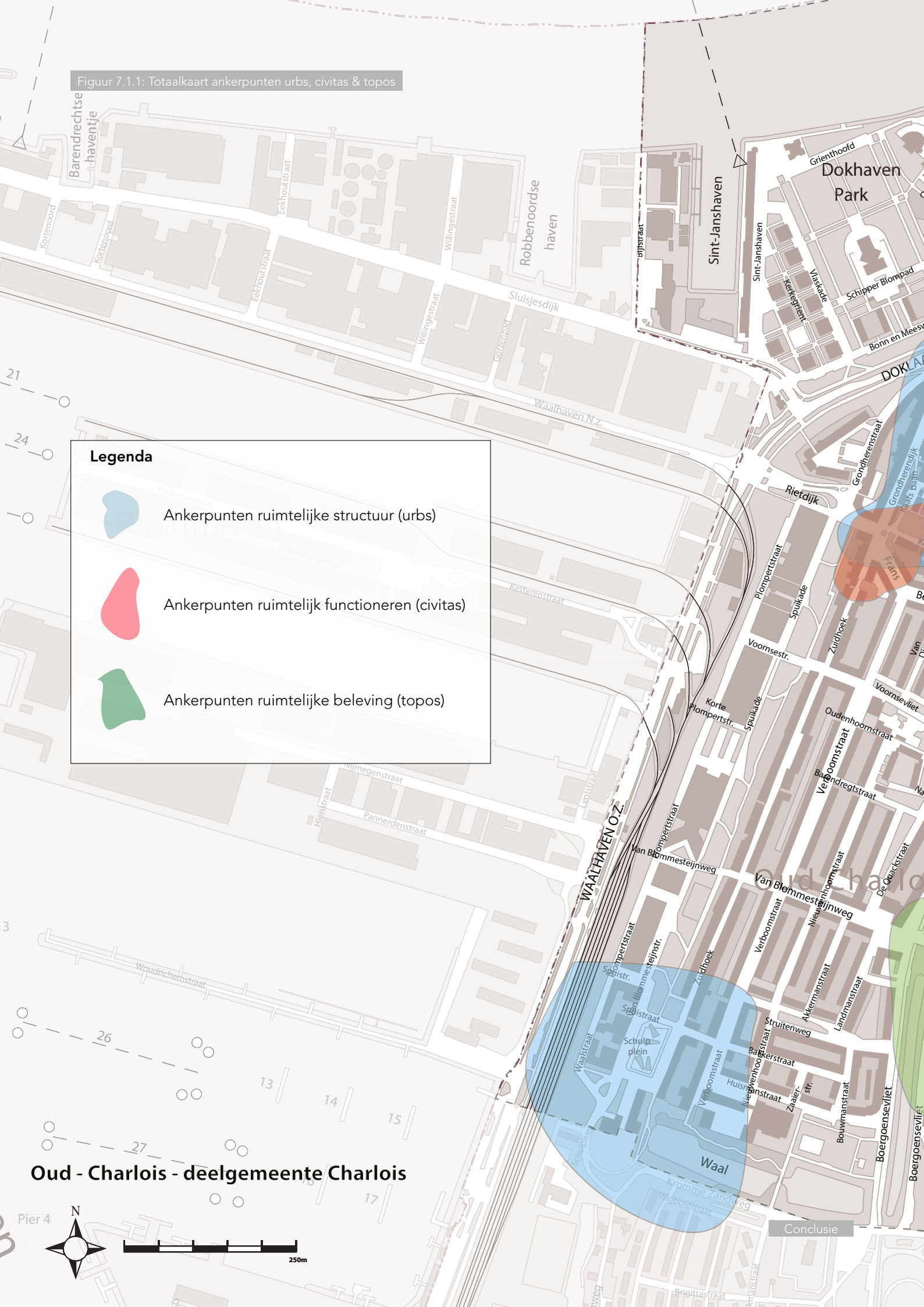
Daarnaast is er gekozen voor de mental mapping-methode met als doel: *'gedragingen, ervaringen, beleving en producten van betrokkenen te beschrijven, te interpreteren en te verklaren door werkwijze die de natuurlijke omgeving zo min mogelijk verstoren'* (Boeije e.a., 2009, p. 253). Ik ben van mening dat dit goed gelukt is. Toch denk ik dat de mental mapping-methode achteraf bekeken niet de meest optimale methode is voor het onderzoek. Vooral het arbeidsintensieve karakter, de afwezigheid van voorbeelden en het feit dat het de eerste keer was dat ik gebruik maakte van deze methode maakte het lastig om opzet goed uit te voeren en te analyseren. Ik heb er dan ook voor gekozen om eerst een proefsessie te organiseren bij de instantie Thuis Op Straat. Hieruit bleek dat de oorspronkelijke opzet van vijf inwoners tegelijkertijd gedurende maximaal dertig minuten niet goed werkte, omdat men het moeilijk bleek te vinden om aan de hand van een instructieblad zelfstandig opdrachten uit te voeren. Na deze sessie is dan ook overgeschakeld op het benaderen van één inwoner per keer gedurende vijftien minuten. Op deze manier zijn uiteindelijk tien participanten benaderd met een gemiddelde leeftijd van vijftien jaar. De opzet was om een diverse groep inwoners te spreken, dit is helaas niet gelukt. Vooral de relatief hoge leeftijd heeft naar mijn inzien de resultaten beïnvloed. Zo maakte deze groep relatief weinig gebruik van activiteitenplaatsen en kwamen vrijwel alle participanten regelmatig in en rondom het Mezenhof. In het vervolg zou ik dan ook voor een andere opzet kiezen. Hierover meer in de volgende paragraaf.

7.3 Aanbevelingen

In het vervolg zal ik aanbevelen om de feitelijke actieruimte van inwoners in kaart te brengen met behulp van GPS-tracking (Veldacademie, 2010). Dit type mobiliteitsonderzoek zal gecombineerd moeten worden met interviews of enquêtes om de waargenomen actieruimten in kaart te brengen. Ook zou gevraagd kunnen worden aan de participanten om ieder een dagboek bij te houden met hun verplaatsingen van herkomstlocatie naar bestemmingslocatie(s). Met deze gegevens zouden ook de tijdruimte-beperkingen en determinanten in kaart worden gebracht. Op deze manier kan er een totaalbeeld worden geschetst van feitelijke verplaatsingen, snelheid van verplaatsing, maximale afstand tussen activiteitenplaatsen, vervoermiddelen en motivaties achter deze verplaatsingen. Hierbij wel de kanttekening dat voor deze methode voldoende tijd en middelen beschikbaar moeten zijn. Idealiter zal zijn om te werken met een onderzoeksgroep of onderzoeksprogramma waarin deze opzet wordt uitgewerkt vanuit verschillende disciplines.

Daarnaast zou ik zeker aanbevelen om objecten en structuren uit het verleden te toetsen vanuit een experts-perspectief aan de hand van enkele gestandaardiseerde criteria. Hierdoor wordt het duidelijk waarom objecten en structuren wel zijn benoemd als herkenningpunten en andere niet. Ook zou het interessant zijn om het ruimtelijk functioneren van de wijk niet alleen vanuit een historisch-geografisch, maar ook vanuit een andere invalshoek te bekijken. In het verlengde hiervan denk ik dat het bestuderen van de drie dimensies, *urbs*, *civitas* en *topos*, in hun samenhang, wisselwerking en interactie nog niet voldoende is uitgewerkt in het onderzoek. Ik zou het onderzoek dan ook graag afsluiten met waar het een half jaar geleden mee begon, namelijk de aanbeveling van Paul van de Laar om de dimensies van de stad niet langer afzonderlijk van elkaar te onderzoeken, maar juist te kijken naar de interactie tussen deze dimensies (Van de Laar, 2012b). De aanbeveling waarmee ik het onderzoek dan ook wil afsluiten is: *Kan het gebruik, de beleving en waardering van een gedeeld verleden lijden tot een gezamenlijke toekomst in verouderde stadswijken?*

Figuur 7.1.1: Totaalkaart ankerpunten urbs, civitas & topos

'k Was kind en met mijn vader
wandelde ik naar de Maas.
De Euromast bestond nog niet,
de tunnel wel.....geraas
van water klotsend, schurend
beneden langs 't plankier
Mijn vader zei vermanend:
"Niet verder dan tot hier"

Dan wees hij naar de overkant.
'Zie je die boten daar?
De Batavierlijn, kijk dat schip
liot voor vertrek al klaar.

Ik hoorde dan het fluiten
de touwen gingen los.
Ik zag de boot gaan draaien
en pap riep 'Nog een tros'.

Naar Engeland met vrachten
en soms een passagier.
Het was mijn vader's werkkring,
zijn dagelijks werk en hier
op de punt van Rotterdam-Zuid
stonden wij samen aan de Maas
als de boot voer uit.

Het zijn jeugdherinneringen
uit de 50-er jaren.
Boten, bruggen en de Maas
'k kan er nog graag naar staren.
'k Herinner mij zo duidelijk
wat mij overkwam
destijds met mijn vader
aan de Maas in Rotterdam.

En.....sta ik soms aan verre kadenverre
en hoor ik daar gefluit,
dan zeg ik tegen man en kind
""Let op..... een boot vaart uit"

Martina Barendrecht- Pruijt
Rotterdam.nl/demaasgedicht

A

Ajzen, Icek (1991), *The Theory of Planned Behavior*. Organizational behavior and human decision processes 50, pp. 179-211.

Allmendinger, Philip (2002), Towards a post-positivist typology of planning theory. *Planning Theory* 1(1), pp. 77-99.

Altman, L., & Low, S. M. (1992), *Place attachment: A conceptual enquiry*. New York: Plenum.

Augé, Marc (1995), *Non-places: introduction to an anthropology of supermodernity*. London: Verso.

B

Baum, H. S. (1977), Toward a Post-positivist typology of planning theory. *Planning Theory* 8, pp. 401-421.

Bertolini, L. & M. Dijst (2000), *Mobiliteitsmilieus: ankers voor het vluchtende stedelijk leven*. Rotterdam: Nai Uitgevers, pp. 35-45.

Boeije, Hennie, Harm 't Hart & Joop Hox (2009), *Onderzoeksmethoden*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

C

Callon, Michel (1986), *Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and the Fishermen of St Brieuc Bay*. London: Routledge.

Carlstein, T., D. Parkes & N. Thrift (1978), *Making sense of time*. London: Arnold.

Carlstein, T. (1982), Time resources, society and ecology: on the capacity for human interaction in space and time. London: Allen and Unwin.

Carmona, Matthew, Steve Tiesdell, Tim Heath & Taner Oc (2010), *Public places urban spaces: the dimensions of urban design*. New York: Routledge.

Casey, E. S. (2001), Body, Self and Landscape: A Geophilosophical Inquiry into the Place-World, in P. C. Adams, S. Hoelscher and K. E. Till (eds). *Textures of Place: Exploring Humanist Geographies*. Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 401-425.

Castells, M. (1996), *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell Publishers.

Conzen, M.R.G (1960), *Alnwick, Northumberland: a study in town-plan analysis*. London: Philip.

Conzen, M.R.G. (1962), The plan analysis of an English city centre. *Lund Studies in Geography* 24, pp. 383-414.

Conzen, M.R.G (1981), *The urban landscape : historical development and management*. London: Academic Press.

Couclelis, H. (1996), Editorial: the death of distance. *Environment and Planning* 23, pp. 387-389.

Couclelis, H. (1998), Editorial: the new field workers. *Environment and Planning* 25, pp. 321-323.

Couclelis, H. (1992), People manipulate objects (but cultivate fields): Beyond the raster-vector debate in GIS. *Theories and Methods of Spatio-Temporal Reasoning in Geographic Space* 639, pp. 65-77.

Cusveller, Sjoerd (1990), *De Kiefhoek: Een woonwijk in Rotterdam*. Laren: V+K Publishing.

Cusveller, Sjoerd, Willem Frijhoff, Michelle Provoost, Nancy Stieber & Cor Wagenaar (1994), *Stad! De stad en haar identiteit*. Hoogezand: Molior.

D

Deetman en Mans (2010), *Kwaliteitssprong Zuid*. In opdracht van Gemeente Rotterdam aan Commissie Deetman/Mans. Gemeente Rotterdam: Rotterdam.

De Pater, Ben & Herman van der Wusten (1996), *Het geografische huis: de opbouw van een wetenschap*. Bussum: Coutinho.

Dietvorst, A.G.J., J.A. van Ginkel, A.O. Kouwenhoven, B.C. de pater & W.J. van den Bremen (1984), *Algemene sociale geografie: Ontwikkelingslijnen en standpunten*. Utrecht: De Boer Cuperus.

Dijk, Henk van (1976), Rotterdam 1810-1880: aspecten van een stedelijke samenleving. Schiedam: drukkerij Van Berk b.v.

Dijst, M. (1995), Het Elliptisch Leven: Actieruimte als Integrale Maat voor Bereik en Mobiliteit. Utrecht: KNAG.

Dijst, M. (1999), Action space as planning concept in spatial planning. Netherlands journal of housing and the built environment 14(2), pp. 163-182.

Dijst, M. (2006), Stilstaan bij beweging: Over veranderde relaties tussen steden en mobiliteit. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Dorst, Machiel van (2005), Een duurzame leefbare woonomgeving: Fysieke voorwaarden voor privacyregulering. Delft: Uitgeverij Eburon.

Ducom, Estelle (2007), Processes of urban change: planning and monitoring strategies through the application of the fringe belt model to Nantes and Rennes (France). Author manuscript.

E

Easthorp, H. (2004), A place called home. Housing Theory and Society, 21(3), pp. 128-138.

F

Frijhoff, W. (2011), De mist van de geschiedenis: over herinneren, vergeten en het historisch geheugen van de samenleving. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt.

G

Gemeente Rotterdam (2008), Cultuurhistorische verkenning vooroorlogse wijken: Rotterdam-Zuid.

Gemeente Rotterdam (2009), Stand van het wonen: Rotterdam 2009. Gemeente Rotterdam: Rotterdam.

Gemeente Rotterdam (2011), Zuid Werkt! Gemeente Rotterdam: Rotterdam.

Gemeente Rotterdam (2012), Komen en Gaan. Gemeente Rotterdam: Rotterdam.

Gemeentearchief Rotterdam (2012), Time line. <http://timeline.com/en/timeline>. Geraadpleegd: 15 oktober 2013.

Giddens (1984), the Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration. Cambridge: Polity Press.

Gieryn, T. (2000), A Space for Place in Sociology. Annual Review of Sociology 26, pp. 463-496.

Gorp, Bouke van (2002), Stedelijk landschap in archieven: Het adresboek als sociale kaart. Landschap in archieven: Historisch-geografisch Tijdschrift 20(3), pp. 71-74.

Gorp, Bouke van (2003), Bezienswaardig? Historisch-geografisch erfgoed in toeristische beeldvorming. Delft: Uitgeverij Eburon.

Gustafson, P. (2001), Meaning of place: everyday experience and theoretical conceptualizations. Journal of Environmental Psychology 21, pp. 5-16.

H

Hägerstrand, T. (1970), What about people in regional science? Papers of the Regional Science Association 24, pp. 7-21.

Hägerstrand, T. (1973), The domain of human geography. London: Methuen & Co, pp. 67-87.

Hägerstrand, T. (1975), Space, time and human conditions. Farnborough: Saxon House.

Hägerstrand, T. (1981), Space and time in geography: essays dedicated to Torsten Hägerstrand. CWK Gleerup.

Hägerstrand, T. (1984), Presence and absence: a look at conceptual choices and bodily necessities. Regional Studies 18, pp. 373-380.

Harts, J.J. (2000), Bewegingsruimte voor mobiliteit: Een studie naar de efficiëntie van lokale ruimtelijke inrichtingsvormen in termen van tijd, ruimte en milieubelasting. Assen: Van Gorcum & Comp bv.

Healey, P. (2003), Collaborative Planning in Perspective. *Planning theory* 2(2), pp. 101-123.

Healey, P. (2010), *Making Better Places: The Planning Project in the Twenty-First Century*. Hampshire: Plagrave Macmillan.

Hillier, B. & Hanson, J. (1984), *The Social Logic of Space*. Cambridge: Cambridge University.

Hillier, B. (1996), *Space is the Machine*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hillier, B. (1998), OForm Research to Design: Re-engineering the space of Trafalgar square. *Urban Design Quarterly* 68, pp. 35-37.

Hoekveld, G.A. (1990), Over de voorspelbaarheid van ruimtelijke patronen: areale modellen van de Noordwest-Europese stad, 1300-heden. *Historisch Geografisch Tijdschrift* 1990 1, pp. 1-23.

Hummon, D. (1992), Community Attachment: Local Sentiment and Sense of Place. In *Place Attachment*, edited by Altman & Low. New York: Plenum.

I

Ittelson, William H. & Hadley Cantril (1954), *Perception: A Transactional Approach*. Doubleday & McClure Company.

J

Jansen, H.S.J. (2003), *Stadsruimte: diversiteit en samenhang in de stedengeschiedenis van Nederland*.

K

Klep, P.M.M. (1987), *Wonen in het verleden 17e – 20e eeuw: Economie, politiek, volkshuisvesting, cultuur en bibliografie*. Zeist: Vonk Zeist BV.

Klerk, L. de (1991), *Particuliere plannen: van de stedelijke elite inzake de volkswoningbouw en de stedenbouw*. Rotterdam: Nai Uitgevers.

Koster, E.A., (2001), *Stadsmorfologie: Een proeve van vormgericht onderzoek ten behoeve van stedenbouwhistorisch onderzoek*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Kraaij, Annelies & Jan van der Mast (1990), *Rotterdam-Zuid: voorstad tussen droom en daad*. Bleiswijk: N.K.B. Offset.

Kraus, S.J. (1995), Attitudes and the prediction of behaviour: A meta-analysis of the empirical literature. *Personality and Social Psychology Bulletin* 21, pp. 58-75.

Kuilenburg, A. (2009), *Cultuurhistorische waardenkaart Rotterdam: Casus Rotterdam-Zuid*. Universiteit Utrecht: Utrecht.

Kuyper, J. (1971), *Gemeente-Atlas van Nederland: Naar officiële bronnen bewerkt*. Zaltbommel: Europese Bibliotheek.

L

Laar, P. van de (2012a), *Historische atlas van Rotterdam: de groei van de stad in beeld*. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt.

Laar, P. van de (2012b), *Urbansciences: Slotmanifestatie*. Amsterdam, 19 oktober 2012.

Laar, P. van de (2012c), *Stichting bijzondere Leerstoel Roterodamum: Geschiedenis van Rotterdam*.

Latour, Bruno (2005), *Reassembling the social: An introduction to Actor-Network theory*. Oxford: Oxford University Press.

Latour, Bruno (2004), *Politics of Nature: How to bring the sciences into democracy*. Harvard: Harvard University Press.

Law, John (1992), Notes on the Theory of the Actor Network: ordering, Strategy and Heterogeneity. Lancaster University.

Least heat-Moon, William (1991), *PrairyErth: a deep map*. Boston: Houghton Mifflin Company.

Lefebvre, H. (1991), *The Production of Space*. Oxford: Blackwell Publishers.

Lenntorp, B. (1976), *Paths in Space-Time Environment: a Time Geographic Study of Possibilities of Individuals*. Lund: the Royal University of Lund, Department of Geography.

Louis, H. (1936), *Die geographische Gliederung von Gross-Berlin*. *Landerkundliche Forschung: Krebs Festschrift*, Engelhorn, Stuttgart, pp. 146-171.

Lynch, K. (1960), *The image of the city*. Massachusetts: MIT Press.

M

Manzo, L. C., & Perkins, D. D. (2006), Finding Common Ground: The Importance of Place Attachment to Community Participation and Planning. *Journal of Planning Literature* 20, pp. 335-350.

Massey, D. (1995), *The conceptualization of place*. Oxford: Oxford University Press, pp. 45-85.

McQuoid, Julia & Martin Dijst (2012), Bringing emotions to time geography: the case of mobilities of poverty. *Journal of Transport Geography* 23, pp. 26-34.

Meijel, Leon van, Heide Hinterthur & Els Bet (2008), *Rotterdam-Zuid: cultuurhistorische verkenning vooroorlogse wijken*. Rotterdam: bureau Monumenten.

Meyer, Han (1999), *City and Port: urban planning as a cultural venture in London, Barcelona, New York, and Rotterdam: changing relations between public urban space and large-scale infrastructure*. International Books.

Moudon, Anne Vernez (1977), *The role of typomorphological studies in environmental design research*. University of Washington.

O

Ommeren, H.R. van (1964), *Het archief en de handschriften van de grondheerlijkheid 'Charlois en annexe polders' 1460-1887*. Rotterdam.

O'Sullivan, D. B. (2000), *Graph-based Cellular Automaton Models of Urban Spatial Processes*. London: University of London.

P

Palmboom, F. (1990), *Rotterdam, verstedelijkt landschap*. Rotterdam: Nai 010 Uitgeverij.

Persson, Olle & Kasja Ellegard (2011), Torsten Hägerstrand in the Citation Time Web. *The Professional Geographer* 64, pp. 1-12.

Perugini, M. & M. Conner (2000), Predicting and understanding behavioral volitions: the interplay between goals and behaviors. *European Journal of Social Psychology* 30, pp. 705-731.

Pred, A. (1981), *Of paths and projects: individual behaviour and its societal context*. London: Methuen.

Pred, A. (1984), Place as historically contingent process: Structuration and the time-geography of becoming places. *Annals of the Association of American Geographers* 74, pp. 279-297.

R

Ratsma, P. (1984), *Historische plattegronden van Nederlandse Steden: Rotterdam deel 2*. Alphen aan de Rijn: Uitgeverij Canaletto.

Reijndorp, A. (2010), *De alledaagse en de geplande stad: Over identiteit, plek en thuis*. Nijmegen: Sun.

Relph, E. (1976), *Place and placelessness*. London: Pion Limited.

Reyes, J. (1995), *Westeuropese cultuurlandschappen in historisch perspectief*, literatuurbundel BiKCH, Utrecht.

Reyes, J. (1999), *Landschappen van Maas en Peel, Maaslandse monografieën*, Leeuwarden.

Reyes, J. (2000), *Het landschap als monument. Tussen Vecht en Eem*, pp. 4-14.

Renes, J. (2010), *Op zoek naar de geschiedenis van het landschap: handleiding voor onderzoek naar onze historische omgeving*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.

Rice, J. S. (2013), Home Economicus and Consumer Activist Subjectivity: Anti-Capitalist Activism through Alternative Trade. *New Political Economy*, 18(6), pp. 845-861.

Roos, R., M. van Dorst, I. Klaasen, F. Wind (2012), *Transformatiestrategieën voor Verouderde Stadsdelen: Ingrijpen in een complexe en kwetsbare werkelijkheid*. Techne Press Amsterdam.

Rose, Gillian (1995), *Place and Identity: a sense of place*. Oxford: the open University, pp. 88-132.

Roseval, R.W. (1966), *De archieven der Hervormde Gemeente Charlois c.a. 1583-c – 1954*. Rotterdam.

S

Sack, R. D. (1980), *Conceptions of Space in Social Thought: A Geographic Perspective*. Critical Human Geography. London: Macmillan Press Ltd.

Sack, R. D. (2001), *Place, Power and the Good. Textures of Place: Exploring Humanist Geographies*. Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 232-245.

Schadee, N. (2002), *Een rijk geheugen: Geschiedenis van Rotterdam 1270- 2001*. Rotterdam: Historisch Museum Rotterdam.

Slater, T.R. (1981), The analysis of burgage patterns in medieval towns. *Area*: 13, pp. 211-216.

Slater, T. R. (1990), Urban morphology in 1990: developments in international co-operation. in Slater, T. R. (ed.) *The built form of Western cities: essays for M.R. G. Conzen on the occasion of his eightieth birthday*. Leicester: Leicester University Press.

Stedman, R.C. (2003), Is It Really Just a Social Construction?: The Contribution of the Physical Environment to Sense of Place. *Society and Natural Resources*, 16, pp. 671-685.

Steele, F. (1981), *The Sense of Place*. Boston: CBI Publishing Company inc.

Strehl, T. (2008), Rotterdam-Zuid: stadsdeel achter de maas. <http://tegenlicht.vpro.nl/nieuws/2008/november>.

T

Taverne, E. (1994), *Stedenbouw: de geschiedenis van de stad in de Nederlanden van 1500 tot heden*. Nijmegen: Uitgeverij Sun.

Taverne, Ed, Len de Klerk, Bart Ramakers & Sebastian Dembski (2012), *Nederland stedenland: Continuïteit en vernieuwing*. Rotterdam: Nai 010 Uitgevers.

Thrift, N. (1977), *An introduction in time-geography*. Norwich: Geo Abstracts Ltd.

Thrift, N. (1996), *Spatial Formations*. London: Sage.

Thrift, N. (1999), *Steps to an ecology of space*. Cambridge: Polity Press.

Thrift, N. (2005), Torsten Hägerstrand and social theory. *Progress in Human Geography* 29, pp. 337-340.

Tuan, Y. F. (1974), *Topophilia: A study of environmental perception, attitudes and values*. New York: Columbia University Press.

Tuan, Y. F. (1975), Place: an experiential perspective. *The Geographical Review* 65, pp. 151-165.

Tuan, Y. F. (1977), *Space and place: The perspective of experience*. Univ Of Minnesota Press.

Tuan, Y. F. (2001), *Introduction: Cosmos versus Hearth*. Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 319-325.

V

Veldacademie (2010), *Assisted living: ontmoetingsplekken in woonservicegebied Oud Charlois, een instrumentarium*. Rotterdam: Veldacademie.

Veldacademie (2012), Toegankelijkheid van wijken. Rotterdam: Veldacademie.

Voogt, Niels (2010), Rotterdam uitgaansstad? Een studie naar de locatiekeuze van studenten tijdens het uitgaan in Rotterdam. Utrecht: masterthesis stadsgeografie.

W

Waal, W.F. de (1921), De ambachtsheerlijkheid en grondheerlijkheid Charlois. Amsterdam.

Wagenaar, Cor (2011), Town Planning in the Netherlands since 1800: Responses to Enlightenment Ideas and Geopolitical Realities. Rotterdam: 010 Publishers.

Whitehand J.W.R. (1972), Building cycles and the spatial pattern of urban growth. Institute of British Geographers, Transactions 56, pp. 39-55.

Whitehand, J.W.R. (1987), The Changing Face of Cities: A Study of Development Cycles and Urban Growth. Oxford: Blackwell Ltd.

Whitehand, J.W.R. (1992), The making of the urban landscape. Oxford: Blackwell.

Whitehand, J.W.R. (2001), British urban morphology: the Conzenian tradition. Urban Morphology 5(2), pp. 103-109.

Whitehand, J.W.R. (2002), Mental maps of urban morphology. Urban Morphology 6, pp. 1-2.

Whitehand, J.W.R. (2003), From Como to Alnwick: in pursuit of Caniggia and Conzen. Urban Morphology 7, pp. 69-72.

Whitehand, J.W.R. (2007), Conzenian urban morphology and urban landscapes. Proceedings 6th International Space Syntax Symposium, Istanbul.

Z

Zukin, S. (2010), Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places. Oxford: Oxford University Press.

Active management of heritage is essential, as it does not simply look after itself.

Graeme Aplin

The Nature of Heritage

Colofon

Concept Lars van Hoeve

Realisatie Lars van Hoeve

Oplage 5 stuks

Fotografie Lars van Hoeve

Beeldredactie Lars van Hoeve

Eindredactie Rob van den Boogaart

Onder begeleiding van:

Johannes Renes, Universiteit Utrecht

Pieter Graaff, Veldacademie Rotterdam

Copyright

Het (her)gebruik van teksten en foto's uit deze publicatie is toegestaan onder de volgende voorwaarden:

BEELD EN TEKST mag niet zonder toestemming worden aangepast. Citeren van de tekst is toegestaan, maar alleen als duidelijk wordt gemaakt dat het om een citaat gaat. De tekst mag gepuliceerd worden onder voorwaarde van duidelijke vermelding van de volledige naam van de auteur en bron.

Contact

larsvanhoeve@gmail.com

06 17 208 465

